

1. Ғылымилық қағидаты: көшбасшылықты қалыптастыру іс-шаралары зерттеу мәліметтеріне негізделуі, сонымен бірге басқару саласындағы ғылыми жетістіктері, әлеуметтік даму заңдылықтары, мемлекеттік басқаруды ұйымдастырудың заманауи кезеңдері арқылы сипатталуы тиіс;

2. Жүйелілік қағидаты: көшбасшылықты қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар өзара байланысқан, өзара ықпалдасқан және басқарушылық әрекетіне қатысушы басшымен қызметкерге бағытталған әсерін көрсетуі керек;

3. Кешенділік қағидаты: барлық басқарушылық жүйенің жан-жақты қамтылу қажеттілігі, яғни, барлық бағыттар мен ұйымның құрылымдық қасиеттері (жас ерекшеліктерін, гендерлік саясат, білімділік, кәсібилік және т.б.) ескерілуі тиіс;

4. Дербестік қағидаты: көшбасшылықтың өзіндік ерекшелігіне қарай басқару санаттарымен байланыстылығы, басшылар мен қызметкерлердің тұлғалық әсерлілігі басқару үрдісінің әрбір қатысушысының тұлғалық қасиеттерін ескере отырып іске асырылу қажет;

5. Қол жетімділік қағидаты: көшбасшының қалыптасуының негізгі тетіктерін құраушы рәсімдер деңгейлері ықпал етуші объектігі сәкес болуы және оның күрделілігі кезең-кезеңімен арттырып, әрбір қатысушының дағдыларымен өлшенуі тиіс.

Қазақстан Республикасында көшбасшылықты дамытуда келесідей мәселелер қалыптасқан:

- корпоративтік мәдениетті қажетті деңгейде бағаламау;
- көшбасшыларды іздеу ауқымының тарлығы;
- тиімділікті дұрыс бағалай білмеу[4,92-б].

Қорытынды. Жоғарыдағы көшбасшылықтың негіздері арқылы келтірілген басқарушылық мәдениетті дамыту тұжырымдамасының ережелері тек қана оқу бағдарламаларына, дәрістерді жүргізу үлгілеріне өзгерістер енгізіп қана қоймай, сондай-ақ мемлекеттік органдардың персоналды басқару бөлімдерінің де мәртебесін өзгертуге алып келеді. Мұндай өзгерістердің, ең алдымен, кадрлық құрам туралы статистикалық мәліметтер әзірлеумен ғана айналысып отырған, персоналды басқару бөлімдерінің функцияларына қатысы бар.

Әдебиеттер

1. **Тұрғынбаева, Б.А.** Көшбасшылық қасиеттерді дамыту және кәсіби өсу жолдары. – Алматы: Рауан, 2018.
2. **Әбдірахманова, Г.Т.** Мемлекеттік басқару негіздері. – Алматы: Экономика, 2020.
3. **Рахымбердиева, Л.** Көшбасшылық және ұйымдық мінез-құлық. – Алматы: 2019.
4. **Жанбозова, А.М.** Мемлекеттік басқарудағы кәсіби даму мен көшбасшылықтың өзара байланысы // Қоғам және дәуір. – 2023. – №4.

FTAMP 06.52

ӨОЖ 330.34:338.1(574)

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ӘЛ-АУҚАТТЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Алматова А.А., педагогика ғылымдарының магистрі, aiz_janimka@mail.ru
Талқанбаева М.М., студент, madina01@mail.ru

Қызылорда ашық университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Аннотация. Экономикалық даму – мемлекеттің өндірістік әлеуетінің артуы, инновация мен инвестицияның өсуі арқылы қоғамның материалдық негізін нығайту процесі болса, әлеуметтік әл-ауқат – халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын айқындайтын негізгі көрсеткіштердің жиынтығы болып табылады. Экономикалық өсудің нәтижесі әлеуметтік саясат арқылы халықтың тұрмыс жағдайын жақсартуға бағытталады. Ал өз кезегінде әлеуметтік тұрақтылық пен жоғары өмір сүру

деңгейі экономикалық дамуға серпін береді. Осылайша, экономикалық даму мен әлеуметтік әл-ауқат өзара тәуелді және бірін-бірі толықтыратын категориялар болып табылады. Жұмыста олардың өзара байланысын қамтамасыз ететін тетіктер мен Қазақстан жағдайындағы көріністері талданады.

Кілт сөздер: экономикалық даму, әлеуметтік әл-ауқат, өмір сүру деңгейі, әлеуметтік саясат, экономикалық өсу.

Кіріспе. Қазіргі қоғамда экономикалық және әлеуметтік үдерістер бір-бірімен тығыз байланыста дамиды. Экономика – қоғам өмірінің материалдық негізі болса, әлеуметтану сол экономикалық қатынастардың адам мен қоғамға, әлеуметтік құрылым мен мінез-құлыққа әсерін зерттейді.

Осы тұрғыдан экономикалық әлеуметтану – экономикалық жүйелердің әлеуметтік табиғатын, өндіріс пен тұтыну қатынастарындағы әлеуметтік факторларды талдайтын ғылым саласы. Ол экономика мен қоғам арасындағы өзара ықпалды терең түсінуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда қоғам дамуының басты көрсеткіштерінің бірі – халықтың әлеуметтік әл-ауқаты мен экономикалық тұрақтылығы. Экономикалық өсім мен әлеуметтік саясаттың үйлесімділігі – мемлекеттің тұрақты дамуының кепілі. Бұл тұрғыда экономика мен әлеуметтік жұмыс салаларының өзара байланысы ерекше мәнге ие. Экономика қоғамның материалдық негізін қамтамасыз етсе, әлеуметтік жұмыс адамның өмір сүру сапасын арттыруға, әлеуметтік әділеттілікті орнатуға бағытталады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Экономикалық даму мен әлеуметтік әл-ауқаттың өзара байланысын зерттеу – күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыстардың мәнін ашуға бағытталған ғылыми процесс. Бұл жұмыста зерттеу барысында теориялық және эмпирикалық әдістер қатар қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Экономикалық даму ұғымы және оның көрсеткіштері. Экономикалық даму – қоғамның өндірістік әлеуетінің, ғылым мен технологияның, еңбек өнімділігінің және жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) өсуін қамтитын ұзақ мерзімді үдеріс.

Экономикалық дамудың негізгі көрсеткіштері бар[1, 68-6].

Олар мыналар:

- Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) мен жалпы ұлттық табыс (ЖҰТ);
- Инвестиция көлемі мен өндіріс тиімділігі;
- Инфрақұрылымның дамуы;
- Жұмыссыздық пен инфляция деңгейі.

Экономикалық өсім тек сандық көрсеткіштермен ғана шектелмейді. Ол сапалық тұрғыдан да халықтың әл-ауқатына әсер етуі тиіс.

Экономикалық даму – бұл қоғамның өндірістік, технологиялық, институционалдық және әлеуметтік құрылымындағы сапалық өзгерістердің жиынтығы. Ол тек өндіріс көлемінің көбеюін ғана емес, сонымен қатар:

- ғылыми-техникалық прогрестің енгізілуін,
- еңбек өнімділігінің артуын,
- халықтың өмір сүру сапасының жақсаруын,
- әлеуметтік әділеттіліктің күшеюін қамтиды.

Экономикалық даму сандық және сапалық көрсеткіштерді біріктіреді. Егер экономикалық өсім өнім көлемінің артуын білдірсе, экономикалық даму осы өсімнің сапалық нәтижесіне, яғни адамның және қоғамның әл-ауқатына бағытталады.

Әлеуметтік және экономикалық даму – мемлекеттің өркендеуі мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін басты тетік. Бұл екі сала өзара тығыз байланысты: экономикалық даму елдің өндірістік қуатын арттырып, ұлттық байлықты көбейтсе, әлеуметтік даму халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталады. Қазақстанның даму стратегиясында осы екі бағытқа айрықша мән беріледі, өйткені олар елдің жалпы дамуы мен азаматтардың әл-ауқатының негізгі көрсеткіштері болып табылады[2, 25-6].

Әлеуметтік әл-ауқат – адамның өмір сүру деңгейін, табысын, денсаулық сақтау мен білім алу мүмкіндігін, әлеуметтік қорғау жүйесін және тұрғын үймен қамтамасыз етілуін

сипаттайтын кешенді ұғым.

Халықтың әл-ауқаты келесі көрсеткіштер арқылы бағаланады:

- орташа табыс деңгейі мен кедейлік шегі;
- білім және денсаулық сақтау сапасы;
- тұрғын үй жағдайы;
- әлеуметтік теңдік пен әділдік.

Экономикалық даму әлеуметтік әл-ауқаттың басты қозғаушы күші болып табылады. Өндіріс көлемі мен ұлттық табыстың өсуі арқылы мемлекет әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландырып, тұрғындардың өмір сапасын арттыра алады.

Сонымен қатар, әлеуметтік әл-ауқаты жоғары қоғам экономикалық дамуға да серпін береді. Денсаулығы мықты, білімді және әлеуметтік тұрғыда қорғалған адам еңбек өнімділігін арттырып, инновациялық идеялар ұсына алады. Әлеуметтік әл-ауқат – қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін сипаттайтын маңызды ұғым. Ол халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін, табыс көлемін, денсаулық сақтау, білім алу, тұрғын үймен қамтылу, әлеуметтік қорғау сияқты көрсеткіштер арқылы анықталады.

Қазіргі заманғы мемлекеттердің басты мақсаты – экономикалық өсуді қамтамасыз ете отырып, халықтың әлеуметтік әл-ауқатын арттыру. Әлеуметтік әл-ауқат – бұл адамның немесе қоғамның өмір сүру жағдайларының қанағаттанарлық деңгейін сипаттайтын кешенді әлеуметтік-экономикалық категория. Ол тек материалдық игіліктермен ғана емес, сонымен қатар рухани, мәдени және психологиялық қанағаттанушылықпен де байланысты.

Әлеуметтік әл-ауқаттың негізгі құрамдас бөліктері:

1. Материалдық жағдай – табыс деңгейі, еңбек ақы, тұрғын үй жағдайы, тұтыну мүмкіндігі.

2. Әлеуметтік қамтамасыз ету – зейнетақы, жәрдемақы, әлеуметтік көмек, медициналық қызмет.

3. Білім мен мәдениетке қолжетімділік – адам капиталының дамуы мен өмір сапасының негізі.

4. Денсаулық пен өмір сапасы – ұзақ өмір сүру ұзақтығы, салауатты өмір салты, медициналық көмек сапасы.

5. Қоғамдық қатынастар мен әлеуметтік тұрақтылық – азаматтардың қоғам өміріне қатысу мүмкіндігі, қауіпсіздік деңгейі.

Әлеуметтік әл-ауқатты өлшеу үшін түрлі экономикалық және әлеуметтік индикаторлар қолданылады. Олардың ең маңыздылары мыналар:

-ЖІӨ (жалпы ішкі өнім) жан басына шаққанда – халықтың табыс деңгейінің негізгі экономикалық көрсеткіші.

-Халықтың нақты табысы мен сатып алу қабілеті.

-Кедейлік деңгейі – өмір сүру минимумынан төмен табыс алатын халық үлесі.

-Жұмыспен қамтылу және жұмыссыздық деңгейі.

-Білім мен денсаулық сақтау сапасы.

-Тұрғын үймен қамтамасыз етілу деңгейі.

-Адам дамуы индексі (АДИ) – БҰҰ енгізген кешенді көрсеткіш (білім, өмір ұзақтығы, табыс).

Әлеуметтік әл-ауқаттың түрлері:

1. Жеке (жеке адамның әл-ауқаты) – адамның өзінің өмір сүру жағдайына субъективті қанағаттанушылығы.

2. Қоғамдық әл-ауқат – қоғамдағы барлық азаматтардың өмір сапасын сипаттайтын ортақ деңгей.

3. Мемлекеттік (ұлттық) әл-ауқат – экономикалық өсім мен әлеуметтік тұрақтылық арқылы өлшенетін елдің жалпы жағдайы.

Әлеуметтік әл-ауқат деңгейіне әсер ететін негізгі факторлар:

- Экономикалық факторлар: еңбек нарығы, табыс деңгейі, инфляция, өндіріс көлемі.
- Әлеуметтік факторлар: білім, денсаулық сақтау, мәдениет, әлеуметтік саясат.

- Саяси факторлар: мемлекеттің тұрақтылығы, басқару сапасы, құқықтық жүйе.
- Экологиялық факторлар: қоршаған ортаның жағдайы, экологиялық қауіпсіздік.
- Демографиялық факторлар: халықтың саны, жыныстық-жастық құрамы, урбанизация.

Мемлекет тарапынан әлеуметтік әл-ауқатты жақсарту үшін қолданылатын негізгі бағыттар:

Әлеуметтік саясатты жетілдіру – халықтың әлеуметтік осал топтарын қорғау.

Жұмыспен қамту бағдарламаларын іске асыру – жаңа жұмыс орындарын құру.

Білім мен денсаулық сақтау жүйесін дамыту.

Тұрғын үй саясатын жетілдіру және инфрақұрылымды дамыту.

Әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету және табыс теңсіздігін азайту.

Қайырымдылық пен азаматтық қоғам институттарын дамыту.

Қазақстан Республикасында әлеуметтік әл-ауқатты арттыру – стратегиялық даму басымдықтарының бірі [3, б.15].

Мемлекеттік бағдарламалар мен реформалар осы бағытта жүзеге асырылуда:

- «Қазақстан-2050» стратегиясы – әлеуметтік мемлекет құру және халықтың өмір сапасын арттыру.

- «Ұлттық жобалар» мен «Әлеуметтік кодекс» – әлеуметтік қорғау, денсаулық, білім және тұрғын үй саясатын жетілдіруге бағытталған.

- «Халықтың табысын арттыру бағдарламасы» (2022–2025) – еңбек нарығын жаңғырту және халық табысын көбейту [4].

Қорытынды. Экономикалық даму мен әлеуметтік әл-ауқат бір-бірімен тығыз байланыста және өзара тәуелді үдерістер болып табылады. Экономикалық өсудің нәтижесінде өндіріс көлемі артып, жаңа жұмыс орындары ашылып, халықтың табысы көбейеді, бұл өз кезегінде әлеуметтік әл-ауқаттың жоғарылауына ықпал етеді. Ал әлеуметтік тұрғыдан қамтамасыз етілген, білімді әрі дені сау халық елдің экономикалық әлеуетін арттырудың негізгі факторы болып саналады. Сондықтан мемлекеттің даму стратегиясында экономикалық және әлеуметтік саясаттың үйлесімді жүзеге асырылуы ерекше маңызға ие. Экономикалық табыстардың халық игілігіне бағытталуы ғана тұрақты дамудың кепілі бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1. **Әубәкіров, Я.** Экономикалық теория негіздері. – Алматы: Санат, 2020.
2. **Вебер, М.** Протестанттық этика және капитализм рухы. – Алматы: Жазушы, 2018.
3. **Нысанбаев, Ә.** Қазіргі қазақстандық қоғамның әлеуметтануы. – Алматы, 2019.
4. ҚР Ұлттық экономика министрлігі. Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері, 2024 ж.